

Марасва В. В.,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного центру гуманітарних проблем
Збройних Сил України*

БАБИН ЯР – СВІТОВИЙ СИМВОЛ ГОЛОКОСТУ

Голокост (у перекладі з давньогрецької означає «всепалення») – термін, яким в історіографії називають геноцид євреїв, здійснюваний нацистами напередодні та під час Другої світової війни. Багато євреїв надають перевагу власному терміну – Шоа (Катастрофа) – цілеспрямоване, масове знищення єврейства на підконтрольних нацистській Німеччині територіях [3].

Голокост став результатом проведення нацистської політики А. Гітлера, який, розвиваючи попередні расистські теорії та ідеї політичного, економічного і побутового антисемітизму, вже на початку 1920-х рр. виступив з партійною програмою, де відповідальність за поразку Німеччини у Першій світовій війні поклав на євреїв, звинувативши їх також у післявоєнному політичному й економічному розладі Німеччини. Антисемітизм А. Гітлера та його соратників поєднувався зі страхом перед більшовизмом, появу якого вони також приписували підривній ролі єврейства.

В історії Голокосту розглядають 4 етапи:

I) січень 1933 – серпень 1939 рр. – з моменту, коли А. Гітлер став рейхсканцлером Німеччини і до нападу на Польщу;

II) вересень 1939 – червень 1941 рр. – з моменту включення Західної Польщі до складу рейху і створення «Генерал-губернаторства» до нападу на СРСР;

III) червень 1941 – осінь 1943 рр. – з моменту нападу на СРСР і до повного знищення гетто на його території;

IV) зима 1943 – травень 1945 рр. – з початку масової депортації євреїв Західної Європи до таборів смерті і до капітуляції Німеччини [4, с. 89].

У широкому розумінні Голокост – це також геноцид циган, масові вбивства поляків, радянських військовополонених, душевнохворих та гомосексуалістів. У період між 1933 і 1945 рр. під час Голокосту було вбито більше 11 млн. людей, серед них – понад 1,1 млн. дітей. За оцінками «Енциклопедії Голокосту» (видана музеєм Яд-Вашем, Єрусалим), загинуло до 3 млн. польських євреїв, 1,2 млн. радянських євреїв

(з них 140 тис. євреїв Литви і 70 тис. євреїв Латвії, понад 800 тис. євреїв Білорусі); 560 тис. євреїв Угорщини, 280 тис. Румунії, 140 тис. Німеччини, 100 тис. Нідерландів, 80 тис. євреїв Франції, 80 тис. Чехії, 70 тис. Словаччини, 65 тис. Греції, 60 тис. Югославії [4, с. 89].

У великих містах (набагато рідше – у невеликих містах) нацисти створювали єврейські гетто. Найбільшим стало гетто у Варшаві – у ньому містилося до 480 тис. євреїв. На території СРСР найбільшими гетто були Львівське (409 тис. осіб, існувало з листопада 1941 по червень 1943 р.) і Мінське (близько 100 тис. осіб, ліквідовано 21 жовтня 1943 р.).

Єврейське населення СРСР знищувалося, як правило, безпосередньо в місцях його проживання айзатцгрупами (нім. Einsatzgruppen) СС, а також місцевими колабораціоністами. Знищенням євреїв в окупованій Одеській області займалися румунські війська. Часто місцями розправи ставали яри поблизу міст. Найвідоміші серед них – Бабин Яр у Києві та Дробицький Яр у Харкові. Знищення євреїв на окупованих територіях СРСР продовжувалось до повного відступу німців у 1944 р.

Бабин Яр у Києві став символом Голокосту в Україні. Тут 29 вересня 1941 р. почалися масові розстріли, які тривали протягом двох років. Ця київська місцина стала мовчазним свідком злочину нацистської Німеччини та її репресивної машини. Яр завдовжки 2,5 кілометри і глибиною до 50 метрів був перетворений на братську могилу для десятків тисяч жертв [7].

2 жовтня Бабин Яр відвідав райхсфюрер СС Генріх Гімmlер, який ще влітку 1941 р. видав наказ про те, що після загарбання Києва всі євреї мають бути знищені. Він цікавився ходом «гросс-акції», спостерігав за розстрілами, що тривали. 7 жовтня до Берліна надійшла доповідь начальника поліції безпеки і Служби безпеки про кількість жертв: «... 29 і 30 вересня зондеркоманда 4а стратила 33 731 єврея» [1; 6]. І це без урахування дітей. Регулярні розстріли продовжувалися ще протягом кількох місяців.

За два роки окупації у Києві загинуло близько 200 тис. людей, з них понад 100 тис. у Бабиному Яру. Крім євреїв тут страчували військовополонених, циган, комуністів, підпільників, моряків Дніпровського загону Пінської військової флотилії, партизанів, націоналістів, гравців київської футбольної команди «Динамо», заручників та ін. – усіх, хто вважався «ворогом Третього рейху» [5, с. 355].

За даними науковців, у часи німецької окупації на території України серед цивільного населення було вбито близько 1,5 млн. євреїв. Дослідники Голокосту вказують на приблизно 2 тис. місць масових розстрілів євреїв в Україні [8]. Серед найбільших – Кам'янець-Подільський (28 серпня 1941 року тут протягом доби вбили близько 23 тис. євреїв), Бердичів (15 вересня 1941 року тут вбили близько

14–15 тис.), Вінниця (19 вересня 1941 року – 10 тис.), Дніпро (12 жовтня 1941 р. – близько 10 тис.), Одеса (24–25 жовтня 1941 р. – близько 25 тис.), Рівне (5–6 листопада 1941 року – 17 тис. євреїв, практично все єврейське населення міста), Харків (від 14 грудня 1941 р. у Дробицькому Яру біля Харкова протягом кількох днів вбили до 14 тис євреїв). Загалом розстріли тривали до листопада 1943 р. [9]

У 2005 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію № 60/7 «Пам'ять про Голокост», яка проголосила 27 січня Міжнародним днем пам'яті жертв Голокосту. Саме 27 січня 1945 р. був звільнений комплекс німецьких концентраційних таборів Аушвіц-Біркенау поблизу міста Освенцим. Табір звільнили бійці 1-го Українського фронту за підтримки 4-го Українського фронту [4, с. 91].

Бабин Яр – важка незагоєна рана Другої світової війни в історії України, яку ми маємо пам'ятати, щоб не допустити її повторення. Пам'ять про Голокост і Бабин Яр, зокрема, це також вшанування рятівників, Праведників народів світу. Це почесне звання присуджують з 1963 року людям, які в роки нацистської окупації рятували євреїв від переслідувань та загибелі. Сьогодні Україна посідає четверте місце за кількістю Праведників народів світу серед країн, в яких встановлено факти порятунку євреїв. Станом на 1 січня 2021 року відомо імена 2673 Праведників з України [2].

Список використаних джерел:

1. Бабин Яр. Пам'ять та уроки трагедії. До Дня пам'яті жертв Бабиного Яру Бібліографічна довідка. Славутич, 2016. 12 с.
2. Бабин Яр – символ «Голокосту від куль». URL: <http://www.vin.gov.ua/news/informatsiini-materialy-ukrainskoho-instytutu-natsionalnoi-pamiati-do-dnia-pamiati-trahedii-babynoho-yaru/40329-babyn-yar-symvol-holokostu-vid-kul> (дата звернення 20.09.2022).
3. Голокост. Енциклопедія Голокосту. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/introduction-to-the-holocaust> (дата звернення 19.09.2022).
4. Друга світова війна: події та факти. До 70-ї річниці завершення Другої світової війни. К., 2015. 109 с.
5. Євстаф'єва Т. Трагедія Бабиного Яру у 1941–1943 рр. (за документами Галузевого державного архіву Служби безпеки України). З історії Другої світової війни. С. 354–386.
6. Масові розстріли в Бабиному Яру. Енциклопедія Голокосту. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/kyiv-and-babi-yar> (дата звернення 19.09.2022).

7. Цалик С. Бабин Яр. Що і чому там відбувалось під час німецької окупації. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58721962> (дата звернення 19.09.2022).
8. Червоненко В. Бабин Яр не один: 10 місць наймасовіших розстрілів євреїв України. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54279487> (дата звернення 18.09.2022).
9. Шевцова С. Бабин Яр. Аномалія людяності або приречені на смерть. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3323847-babin-ar-anomalia-ludanosti-abo-priireceni-na-smert.html> (дата звернення 18.09.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-265-7/09>

Митрофаненко Ю. С.,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти

КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ГОЛОКОСТ ТА КАЛІ-ТРАШ НА КІРОВОГРАДЩИНІ: ДО ПИТАННЯ СТАТИСТИКИ ЖЕРТВ НАЦИСТСЬКИХ ГЕНОЦИДІВ

Публікація стосується статистики жертв Голокосту та аналізу епізоду Калі-Траш на Кіровоградщині. Її метою є обґрунтування реальної кількості жертв Голокосту в Кіровоградській області та аналіз трагедії ромів у Терновій Балці 1943 року; уточнення статистичних даних кількості жертв трагедії; введення до наукового обігу нових джерел з історії геноциду ромів; визначення перспективи майбутніх досліджень.

Методи. Автор застосовує методику компаративістики геноцидів: Голокост та Калі-Траш. Для аналізу досліджень, що стосуються подій Голокосту на теренах Кіровоградщини, застосовується метод критичного аналізу. Для підрахунку кількості жертв геноциду використується статистичний метод.

Результати. Встановлено, що на відміну від Голокосту, події Калі-Траш на Кіровоградщині були об'єктом уваги переважно краєзнавців, але недостатньо досліджені фаховими істориками. У монографії І. Щупака, А. Уманського та А. Круглова один з розділів якої стосується Голокосту на Кіровоградщині наводиться документ, у якому згадується про вбивство «*кiстьох асоціальных елементів (циган)*» [3, с. 129]. Серед матеріалів архіву Управління СБУ в Кіровоградській області є згадка